

Prefaci

El mes de maig de l'any 2015, la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans va decidir que el 2016 es convoqués un congrés perquè es complien cinc-cents anys de la mort de Ferran II. Aleshores, tret de l'exposició que s'havia muntat a Saragossa el 2015, ja inaugurada en aquell maig assenyalat, no es coneixia cap altre indicatiu dels esdeveniments que es podien fer a l'Estat espanyol. Podia ser lògic: faltaven més de sis mesos per arribar a l'any del cinquè centenari. Encara semblava molt lluny, però el temps volava i les sorpreses es començaven a veure ja el 2016. L'Institut d'Estudis Catalans se n'adonà i al llarg de tot aquest any es confirmà que la seva decisió del 2015 havia estat encertada. A Espanya, en general, s'havia fet ben poca cosa, excepció feta d'algunes conferències a Madrigalejo, a Extremadura, on va morir Ferran II el gener de 1516; d'altres xerrades en diverses universitats com Granada, València o Saragossa; d'un congrés amb poques ponències i variades comunicacions presentades lliurement pels socis de la Fundació d'Història Moderna d'Espanya, i sobretot del congrés celebrat a Salamanca i patrocinat per Iberdrola que, sota l'homenatge a Ferran II, va dedicar un dia al Rei Catòlic i els tres restants recorregueren tot el segle XVI, incloent-hi les Índies.

Tal com han anat les coses, es pot dir, sense cap exageració, que aquest congrés de l'Institut d'Estudis Catalans és el millor de tot l'any 2016. I algú podria matisar: d'acord, és el millor, però és que, seriosament, no n'hi ha cap altre! L'afirmació és certa, però això no menysté els esforços de l'Institut, del grup que es posà a treballar i de la coordinació científica que ha programat tot el congrés seleccionant el professorat que ha aportat les seves ponències i ha disposat de l'ajut d'historiadors ben reconeguts de l'Institut d'Estudis Catalans que també han format part del Comitè Científic, com Flocel Sabaté, de la Universitat de Lleida; Antoni Simon, de la Universitat Autònoma de Barcelona, i el secretari del Congrés, Àngel Casals, de la Universitat de Barcelona. Més encara, acabat el Congrés i entregades totes les ponències amb un nivell d'acceptació molt més que notable, es pot afirmar, sense cap dubte, que aquest congrés no so-

lament és pràcticament l'únic en relació amb l'escassa memòria històrica que sobre Ferran II s'ha tingut, sinó que amb el pas dels anys serà vist com el congrés que en 2016 es va dedicar seriosament al rei Ferran al si dels seus territoris patrimonials més importants.

A més, cal assenyalar que aquest congrés era absolutament necessari per als nostres països, ja que els anys dels quals tracta, més enllà de la personalitat de Ferran II, són, per exemple, bastant desconeguts a Catalunya, tret de l'obra de Jaume Vicens Vives, que va morir en 1960; per tant, poc s'ha fet des d'aleshores. Hi ha una doble explicació per a aquesta llastimosa realitat historiogràfica. La primera prové bàsicament de la Renaixença catalana, de la segona meitat del segle XIX, que va veure amb mals ulls el sobirà que es casà amb una infanta castellana i que durant anys no va ser al país. Només entre 1940 i 1960, l'obra de Vicens Vives va aportar un cert equilibri amb la seva idea del redreç, és a dir, de reformes polítiques i de tota mena que el gran historiador gironí va veure en un regnat més o menys criticable, però important. Per la segona s'explica per què l'època se situa entre el món baixmedieval i el dels historiadors modernistes. Els primers —els medievalistes— no solen arribar a un temps per a ells tan llunyà. I els modernistes molt sovint comencen les seves investigacions ja en els anys de l'emperador Carles V. En una paraula, el regnat de Ferran II sembla que sigui una terra de ningú. És una raó més per la qual no es podia perdre l'oportunitat d'aprofitar l'any del cinquè centenari de la seva mort per a reivindicar uns estudis sobre el rei i els territoris de la Corona d'Aragó, començant per Catalunya mateix.

Com no podia ser d'altra manera, el programa que es presenta aquí recull l'essència d'aquells anys i està conformat com ara mateix s'ordena la societat. És a dir, hi ha sis àrees de treball obligat. Avui dia, la font bàsica d'una societat sol ser l'economia, però també ho era en aquells temps. Per això, en primer lloc, s'analitzen els trets agraris, manufacturers i comercials a més de mostrar, enfront del que s'ha pensat, que els territoris patrimonials de Ferran II inclosos els italians pagaven gairebé tant com Castella. També la composició diversa de la societat d'aquells anys ha estat estudiada i se n'han tocat els punts més importants: la gran noblesa i la puixança de la societat, desenvolupada al màxim sobretot a Aragó. Davant de la noblesa, també de la catalana, se situa la pagesia, en alguns casos lliure i amb petites terres de propietat, i en altres casos i a Catalunya destaquen els camperols que encara pateixen els mals usos: els remences. Aquest tema ha estat bastant estudiat, però no és definitiu. El rei Ferran II va dictar una sentència en 1486 que alliberava la pagesia, però no esborrava la jurisdicció en certes encontrades catalanes de la justícia senyorial. La societat d'aleshores també s'estudia en els nuclis urbans, tot observant-ne les clares diferències entre les elits oligàrquiques i la menestralia.

Als trets socials, cal afegir-hi el fet religiós, un tema impossible d'obviar en unes terres on al catolicisme imperant s'hi ajuntaven les divergències de les minories religioses i la seva persecució per part de la Inquisició, segons el model castellà. Per això

s'introduïen inquisidors de parla castellana i amb jurisdicció més severa que els sistemes propis de manteniment de la fe religiosa. Però si és cert que el món econòmic és a la base d'una societat, per a ser governada, aquesta necessita institucions polítiques. Totes elles són les que defineixen la quarta àrea, que comença per la pròpia cort reial de la Corona, i se subratlla, per exemple, amb la confrontació entre la representació territorial —les Corts i la Diputació— i la delegació reial dels lloctinents generals o virreis, mai benvistos pels regnes que volen tenir a casa el seu rei. Uns trets sobre la cultura —sobretot de l'incipient humanisme i del món literari i artístic tan sols suggerit aquí perquè sempre hi pot haver congressos a part sobre aquests temes— donen pas a la política exterior, la que va fer del rei l'inspirador del Príncep del florentí Maquiavel en 1513: una política expansiva com veiem a Itàlia —conquesta de Nàpols, consolidació del poder a Sardenya i a Sicília—, però també costosa, amb uns préstecs i una pressió fiscal que tenallaren els territoris. El Congrés finalitza retornant a la figura de Ferran II, vista ara des del seu temps pels seus cronistes fins a l'actualitat, i aportant diverses visions historiogràfiques.

No vull estendre'm més: els autors de les ponències, que provenen de distintes universitats i que tenen diverses idees pròpies, units tots pel rigor històric i científic, ja parlen per tots els qui hem col·laborat en la celebració d'aquesta reunió científica i per l'Institut d'Estudis Catalans mateix, l'àrea històrica del qual i el seu president, Josep Massot i Muntaner, han teixit un congrés que realment passarà a la història. Un congrés que ja des d'ara mateix es transforma en una rampa de llançament de noves i abundants investigacions que puguin modificar i ampliar les qüestions fins ara conegudes.

Aquest comiat del prefaci va ser escrit a la darrera del 2016. Els autors encara varen disposar d'uns quants mesos per a acabar els seus treballs. Després es necessità un temps per a perfilar el llibre. I el 3 de juliol d'enguany —2018—, dissortadament, va morir Eva Serra, professora i membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Sempre es diu que es parla bé dels difunts. En aquest cas no és un tòpic. Hem perdut una de les persones que millor coneixia la història de Catalunya des de fa més de quaranta anys. Evidentment, el futur haurà de comptar molt amb ella. Aquest és un autèntic elogi i homenatge a una gran historiadora de l'època moderna.

ERNEST BELENGUER I CEBRIÀ
Coordinador científic del Congrés